

- perspectives / D.T. Hickey // Educational Psychologist/ – 1997. – 32. – p. 175-193.
12. Sivan, E. Motivation in social constructivist theory / Sivan E. // Educational Psychologist. – 1986. – 21. – p. 209-233.
13. Walker, R.A. Investigating motivation in context: Developing sociocultural perspectives. / Walker, R.A., Pressick-Kilborn, K., Arnold, L.S. and Sainsbury, E. // European Psychologist. – 2004. – 9. – p. 245-256.

Inner mechanism of motivational-discursive transformation and its value orientees are described in this article. Represented typology of descriptions of motivational discourse and analyzed types and species of its construction. Introduce the concept of motivational thesaurus (which allow analyzing content units of motivational discourse) and motivational theme – dominative motivational narratives of personality. Transformations of motivational discourse are analyzed through prism of oscillation of motivational thesaurus and life-world between poles of act and motivational practices.

Key words: act, life-world, interaction space, mentative, motivational discourse, motivational thesaurus, narrative.

УДК 159.9.018.5 + 316.477

Марина Дворник

ЗМІШАНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК

У статті описано засади ствердження змішаної методології сучасних соціально-психологічних досліджень, її переваги відносно використання якісних або кількісних методів зокрема. Обґрунтовано доречність застосування паралельної змішаної стратегії дослідження соціально-психологічних практик.

Ключові слова: змішана методологія, якісні методи, кількісні методи, соціально-психологічні практики.

Постановка проблеми. Трансформаційна реальність сьогодення справляє відповідний вплив на сучасну науку та шляхи її розвитку: картини світу, провідні методології змінюються згідно з вимогами суспільства до знань. На сьогодні, і вже традиційно, найбільш поширеними та конкуруючими слід вважати парадигми позитивізму (репрезентаціоністські уявлення про світ) та постмодернізму (конструктивістська природа речей) [14]. Позитивістські поняття виняткової реальності, єдиності істини, яка тільки "чекає" на те, аби бути виявленою за допомогою об'єктивного інструментарію, лежать в основі кількісної методології досліджень. Це, у свою чергу, контрастує з ідеєю, що єдиної реальності не існує, і пізнання є суб'єктивним апіорі, – конструктивістським положенням, яким відповідають якісні дизайни досліджень [8]. Епістемологічні дебати щодо цих провідних поглядів, особливо у сфері соціогуманітарних наук і психології зокрема, знаходять перспективний консенсус у використанні змішаної

методології (mixed methods research). Прихильники змішаних методів прагнуть інтеграції кількісних і якісних стратегій, створюючи альтернативну основу для широкого поля досліджень [8; 6].

Мета і завдання дослідження. Варіації дизайнів нинішніх змішаних методів фокусуються насамперед на методичних сентенціях, включаючи, як правило, два виміри – домінування якісного чи кількісного підходу або їх рівність, а також послідовність або одночасність застосування цих стратегій [6; 9]. Наше завдання ми вбачаємо в тому, щоб з'ясувати можливості застосування змішаної методології та обґрунтувати її найприйнятніший дизайн стосовно стрімкого розширення сфери застосування конструкту соціально-психологічних практик.

Стан дослідження. Соціально-психологічні практики – концепт, який, власне, як і змішана методологія, виник як спроба примирити позитивізм та конструктивізм. Однак його використання сьогодні притаманне переважно полю останнього, адже вказує на певний спосіб особистісного вибудовування, перетворення, конструювання. Щоденні звичні вчинки, поточні соціальні події, безпосередньо зрозумілі та передбачувані процеси і є практиками – теоретичним конструктом, який міцно закріпився насамперед у сучасній соціології [1].

Практики однак можна вважати терміном міждисциплінарним. Аналізуючи концепцію практик в соціальних науках, В. Волков наводить щонайменше три трактування. Найбільш консервативним розумінням практики є мислення або дія "за звичкою", що повертає нас ще до філософії Д. Юма, який вважав, що звичка або звичай можуть заміщувати будь-які первинні принципи в ролі регламентації людських вчинків [1, с. 10]. У Л. Вітгенштейна та Дж. Остіна практика є умовою осмисленості повсякденної мови, дією, яка змінює реальність за допомогою мови. Етнометодологічні ж дослідження вважають повсякденну практику мистецтвом вирішення практичних завдань в ситуації невизначеності; остання ж вичерпується вмiлими та взаємоузгодженими діями учасників спільноти – community [1, с. 10-11].

Зважаючи на використання конструкту практик у множині, можна визнати його специфічність у якості наукової соціогуманітарної категорії. Практика – це радше щось індивідуально-емпіричне, практики ж – соціально верифіковані ритуали повсякденності, які здатні описати суспільство з різних ракурсів.

Соціально-психологічний же зміст практик можна побачити у тому, як вони діють у просторі "особистість (та, безперечно, усі її психологічні складові) – суспільство". Тут ідеться про реалізацію особистості в соціумі, про відносну структурованість її діяльності, психологічний комфорт в цілому. До того ж, концепт "соціально-психологічні практики" охоплює достатньо широкий спектр особистісного життєконструювання.

Сутність вивчення практик вимагає своєї специфіки та інструментів дослідження, тому це поняття навряд чи можна ґрунтовно вивчити у рамках традиціоналізму, а емпіричний вимір його розгляду взагалі є безпрецедентним. Інтердисциплінарність феномену апелює до використання змішаної методології, яка здатна поєднати кілька шляхів інструментальних міркувань навіть у межах однієї парадигми.

Виклад основних положень. Оскільки єдино достовірною реальністю – це людський досвід, то цілком доцільно застосовувати якомога більшу кількість наукових інструментів, придатних для розширення базису його вивчення. Звідси, дослідження змішаного типу є більш прийнятним у використанні, ніж кількісне або якісне окремо.

У соціогуманітарних науках змішані методи почали використовувати у середині 1980-х років переважно американські та британські вчені. Поширення якісних досліджень, визнання існування переваг і недоліків, притаманних як кількісним, так і якісним методам, формування міждисциплінарного простору з різними теоретичними обґрунтуваннями зумовило необхідність впровадження такої дослідницької основи, яка б відповідала потребам плінної сучасності.

В цілому, існує щонайменше шість ключових характеристик поширюваної змішаної методології:

- збір якісних та кількісних даних відкритого і закритого типу;
- аналіз якісних та кількісних даних;
- чітко визначені процедури для якісних та кількісних методів;
- інтеграція цих двох джерел даних (злиття, підключення, вписування);
- використання змішаної конструкції методів, яка включає одно-часне або послідовне поєднання (з акцентами на рівномірність та нерівномірність);
- підхід до досліджень, який містить певний філософський фундамент або теоретичну орієнтацію.

Мультиметодологічні дослідження базуються на центральних припущеннях про те, що якісні й кількісні дані та їх збір суттєво розрізняються, маючи свої переваги та недоліки. На основі кількісного аналізу можна зробити висновки про зв'язки між даними, здійснити порівняння груп, а якісні дослідження здатні виявляти значення і глибинну сутність наукових питань.

У рамках кількісної методології не заперечується можливість використання якісного підходу, але його статус зводиться до рівня "одного з можливих" серед інших конкуруючих систем знання. На практиці найбільш важливим результатом методологічного зрушення стала легітимація таких альтернативних парадигм, як, наприклад, конструктивізм і критична теорія, а також можливість ґрунтуватися на цих та інших системах переконань при проведенні емпіричних досліджень.

Критика позитивістського підходу пов'язана з тими дослідницькими завданнями, які не можуть бути вирішені у межах кількісного підходу, але можуть – у межах якісного. Легітимність якісних досліджень стверджувалася завдяки переінтерпретації базових методологічних проблем у соціогуманітарних науках. Найбільш відома альтернатива позитивізму прийшла з робіт Е. Губи та Й. Лінкольна, які розробили систему для порівняння різних парадигм у соціальних науках шляхом використання тріади концептів з філософії знання – онтології, епістемології та методології [13].

Однак існує явна невідповідність між загальноновизнаним підходом Т. Куна [2] та конструктивістським варіантом типології парадигм, який помістив концепцію Е. Губи та Й. Лінкольна в позицію відстоювання онтології, епістемології та методології в якості "об'єктивних стандартів" порівняння різних систем переконань у сфері методології суспільних наук. Д. Морган вважає, що така невідповідність є вирішуваною саме в рамках досліджень змішаного типу, які по суті є прагматичною альтернативою у подоланні проблем соціогуманітарної методології [14].

Слід зазначити, що попри паралелі між змішаною методологією та триангуляцією, запропонованою як вимірювальний метод конструктивної валідації, остання все ж є прийомом, а не методологією. Ідеї триангуляції отримали повноцінний розвиток у роботах Н. Дезіна, згідно з яким ця процедура має відношення до комбінування різних джерел для вивчення одного й того ж феномену і підтвердження результатів дослідження на основі двох та більше теорій, методів або джерел даних [7].

Дослідження змішаного типу почали визнаватися як науково обґрунтована методологія завдяки розвідкам Б. Джонсона та Е. Онвугбузі. Виходячи з результатів аналізу авторами дев'ятнадцяти термінів, які належать провідним вченим в царині змішаної методології, було запропоновано під дослідженнями змішаного типу розуміти такі, в яких поєднуються елементи якісного та кількісного підходів (якісні та кількісні техніки збору даних, методи аналізу, способи підведення підсумків) для розширення дослідницьких цілей, поглиблення розуміння досліджуваної проблеми та покращення доказової бази зроблених висновків [11]. На сьогодні використання досліджень змішаного типу визначається додатковістю (визначення схожих та відмінних аспектів в отриманих результатах), ініціюванням (відкриття нових перспектив), розвитком (використання послідовного дизайну, де отримані результати визначають подальші методи) та розширенням (забезпечення широти знань про феномен) [11].

В контексті співвідношення якісного та кількісного підходів доречно говорити, в першу чергу, про спостереження та вимірювання. Якісний підхід в цілому та його окремі методи, по суті, в гуманітарних науках є способами спостереження. Тут мова йде не тільки про методи

включеного або невключеного спостереження, але й про такі методи, як структуровані та напівструктуровані інтерв'ю, вивчення випадків (case study), узгодження концептів (concept mapping) та інші. Стосовно ж кількісного підходу, то він, безперечно, відповідає за вирішення задач вимірювання психічних процесів та явищ з отриманням Т- та Q-даних. І саме спостереження, а не вимірювання, є першим кроком добре проведеного дослідження. Вимірювання дає відповіді на питання "Що? Де? Коли? Скільки?", але не дає відповіді на питання "Як?" і "Чому?".

Використання переваг обох стратегій збору та аналізу даних явно посилюють можливості наукових пошуків. Кількісні стратегії уможливають екстраполяцію результатів на генеральну сукупність, спрощення реальності для кращого розуміння та категоризації, об'єктивність та надійність узагальнень завдяки формалізованим й стандартизованим процедурам. Якісні методи допомагають глибоко вивчити конкретну проблему на прикладі відносно невеликої вибірки, використовувати гнучкі інструменти й аналізувати результати вже у ході збору даних, отримуючи можливість коригування процесу роботи [3].

Питання про комбінування кількісних та якісних методів вирішуються вимогами до дослідницького дизайну. Головними принципами організації дизайнів у дослідженнях змішаного типу є такі: 1) усвідомлення теоретичної спрямованості дослідницького проекту; 2) усвідомлення ролі запозичених компонентів в дослідницькому проекті; 3) дотримання методологічних допущень базового методу; 4) робота з максимально доступною кількістю наборів даних [15].

Перший принцип має відношення до мети дослідження. І у випадку застосування змішаного дизайну важливо правильно варіювати різні види теоретичних спрямованостей у процесі дослідження. У дизайнних дослідженнях змішаного типу існує два основні варіанти. Перший придатний для випадку, коли якісні і кількісні методи використовуються на різних етапах одного дослідження, другий – для випадку, коли в межах дослідницького проекту використовуються почергові або паралельні якісне і кількісне дослідження [11]. Останній, власне і становить базис нашого проекту.

Паралельне, або конвергентне, дослідження передбачає одночасне проведення збору даних для вимірювання та якісного аналізу і відповідну їм обробку результатів, аби порівняти чи співвіднести їх для подальшої інтерпретації (рис. 1).

Загалом, конвергентна процедура застосування змішаної методології для вивчення соціально-психологічних практик як постнекласичного конструкту контекстуально вписується у процесуальність та ризоморфність феномену. До того ж постмодерн реальністю вважає продукт суб'єктивного діалогічного знання, відкритого для обговорення.

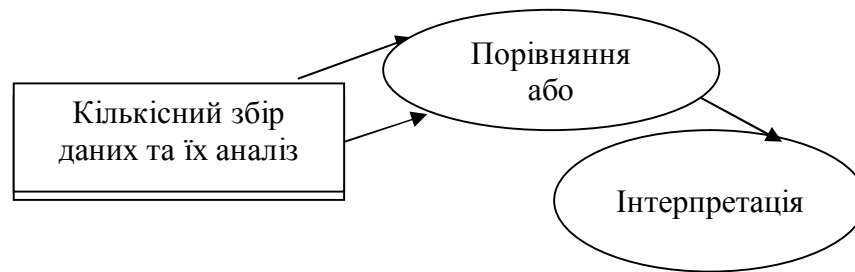

Рис. 1. Конвергентний паралельний дизайн досліджень змішаного типу

Введене Р. Рорті поняття "ком'юніті" вказує на те, що дослідник, тобто суб'єкт пізнання, не здатний повністю абстрагуватися від соціального середовища, в яке занурений. Пізнання можливо лише з позиції заангажованого суб'єкта, якого залучено до певного соціокультурного контексту, тому дослідження завжди буде ситуативно обмеженим, конкретно-історично обумовленим. "Обґрунтування знання не є питанням про особливі стосунки між ідеями (або словами) та об'єктами, а виключно справою розмови, соціальної практики" [4]. Взаємозв'язок дослідника з дослідницьким процесом можна прокоментувати так: неможливими є як повна суб'єктивність, так і повна об'єктивність експериментатора. Виходячи з цього, основну увагу слід приділити процесу комунікації та значенням, необхідним для досягнення порозуміння не тільки з учасниками дослідження, але і з представниками наукового співтовариства. Адже без зовнішньої оцінки не можна просто вважати, що висновки є контекстуально обмеженими, або, навпаки, можливим є їхнє поширення на всю генеральну сукупність.

Таке тяжіння сучасних соціально-психологічних пошуків до відкритості та деякої нестабільності виходить за межі традиційних пояснень і обґрунтувань, відтак увага зосереджується не на результатах, а на засобах досліджень. Оскільки для ефективного змішаного дослідження необхідним є урахування саме тієї реальності, на яку орієнтується людина, її соціокультурний контекст, особливу увагу необхідно приділити принципу відповідності: дослідник сам має бути вихідцем із середовища досліджуваних, максимально наближеним до них.

Якісними методами вивчення соціально-психологічних практик ми вважаємо форми напівструктурованого інтерв'ю та проективного малюнку, а за кількісними – психологічне вимірювання за допомогою анкетування, опитувальників і самооцінювальних тестів.

Особливість напівструктурованого інтерв'ю полягає в тому, що воно складається з тематичних блоків і містить перелік обов'язкових аспектів, стосовно яких необхідно отримати інформацію. З одного боку, напівструктуровані інтерв'ю є багатим джерелом дослідницьких гіпотез через можливість оперативних реакцій дослідника на

висловлювання респондента, а з іншого, завдяки заздалегідь підготованому списку орієнтовних питань, – спрямовані на отримання конкретної інформації та глибинного висвітлення специфічних проблем [10]. Структура інтерв'ю має відповідати основній проблематиці зв'язку досліджуваних соціально-психологічних практик з іншими процесами чи феноменами. Продуктом аналізу на виході будуть транскрипти, в яких виділятимуться провідні теми у розповідях досліджуваних (узагальнення даних) та категоризуватимуться висловлювання з акцентами на мірі включеності респондентів у розповідь, їхню емоційність та оцінювання подій і явищ за ступенем утилітарності. Слід зазначити, що інформативність таких стратегій було відстежено у пілотних дослідженнях соціально-психологічних практик відтермінування, в яких на основі трьох вищезазначених критеріїв аналізу було виявлено конкретні моделі зв'язку практик відтермінування з особистісним майбутнім. Зазначимо також, що принципами побудови інтерв'ю стали ідеї інтертекстуальності (усе, що респондент дізнався до створення свого усного тексту, мимоволі та неусвідомлено проривається в його висловлюваннях), множинної інтерпретації та невідривності тексту від контексту.

Проективний малюнок саме як якісний метод ми пропонуємо використовувати також у достатньо довільному варіанті. Якщо практики – це повсякденні соціальні дії, особистий та суспільний досвід, доречним буде використання малюнкової стратегії – "представник" або "стан" тих чи інших соціально-психологічних практик. При інтерпретації важливо звернути увагу на тематичну категоризацію певних атрибутів, а також традиційні для малюнкових інтерпретацій аспекти: якість ліній (натиск, акуратність, збереження вісі, стереотипність), розмір, розташування відносно бланку, акцентування деталей, використання кольорів.

Застосування анкет, опитувальників і вузькоспрямованих тестів залежить від специфіки досліджуваних соціально-психологічних практик. Різницю між анкетами та опитувальниками з тестами ми вбачаємо у тому, що анкету можна сконструювати як робочий інструмент, орієнтуючись при обробці результатів на середньогрупові норми, а стандартизовані тестові методики вже мають шкалу значень, на яку потрібно орієнтуватися при інтерпретації. Анкетування в такому разі постає особливим інструментом, за допомогою якого шляхом, наприклад, шкалювання можна визначити ступінь вираженості саме тих специфічних параметрів, які висуваються у конкретному дослідженні соціально-психологічних практик.

Загалом, паралельна стратегія застосування кількісних та якісних методів має на меті отримати широкий діапазон даних з проблематики, що вивчається, тому акцентування відбувається не на послідовності, а на відносній нерозривності часу збору даних. Внутрішня послідовність може лише бути продиктована логікою процедури пред'явлення

методик досліджуваним. На нашу думку, доречніше було б спочатку запропонувати учасникам вимірювальні інструменти, а у заключній частині – якісні, хоча спостереження за досліджуваними (як наскрізний якісний метод) має бути присутнім протягом усієї процедури збору даних.

Візуалізуючи запропонований конвергентний дизайн змішаного дослідження соціально-психологічних практик, пропонуємо дотримуватися такої схеми (рис. 2):

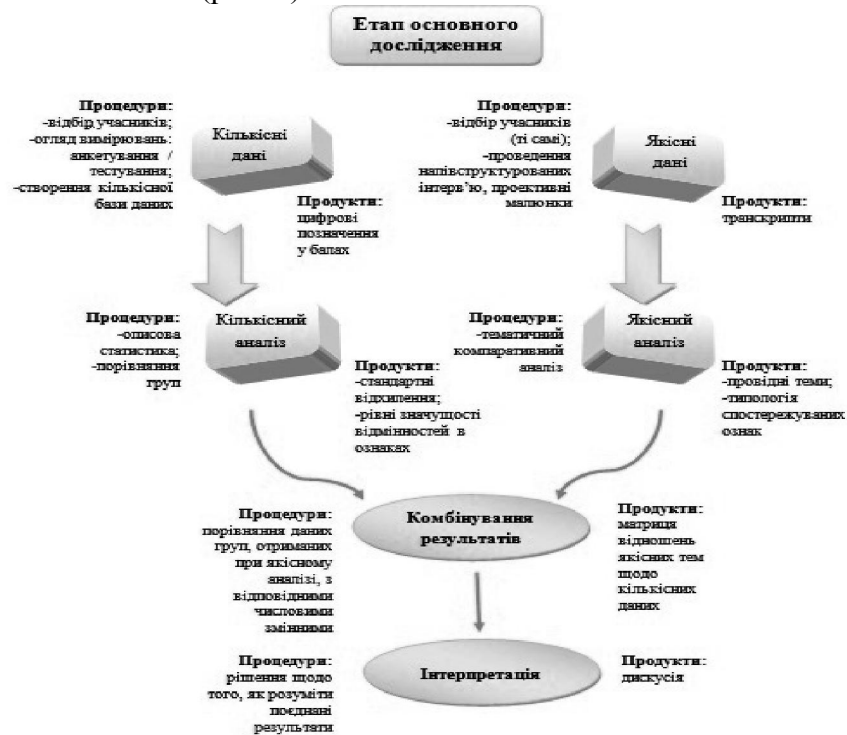

Рис.2. Паралельний дизайн змішаного дослідження соціально-психологічних практик

Висновки. Таким чином, доречність використання змішаної методології сучасних психологічних досліджень, неодмінно насичених міждисциплінарними конструктами, є абсолютно виправданою. Серед варіантів змішаних дослідницьких дизайнів конвергентна (паралельна) стратегія застосування якісних та кількісних методів для постнекласичного дослідження соціально-психологічних практик є найбільш прийнятною, адже дозволяє скомбінувати продукти аналізу відповідних методів, використавши переваги формалізованості анкет, тестів, опитувальників та глибини інтерв'ю й проєктивних малюнків, а також вирішивши проблему валідності результатів та їх адекватності щодо соціокультурного простору дослідження.

1. Волков В.В. О концепции практик(и) в социальных науках / Вадим Волков // Социол. исслед. – 1997. – № 6. – С. 9-24.

2. Кун Т. С. Парадигмы и структура научного сообщества / Томас Кун // кн. Структура научных революций. – М., 1993. – С. 7-18.
3. Лаба Л. Я. Способы интеграции качественных и количественных методов / Л.Я. Лаба // Социологические исследования. – 2004. – № 2. – С. 124-129.
4. Рорти Р. Релятивизм: найденное и сделанное // Философский прагматизм Ричарда Рорти и российский контекст / Отв. ред. А. Рубцов. М., 1997. – С. 24.
5. Biesta G. Pragmatism and the philosophical foundations of mixed methods research // Journal of Mixed Methods Research. – 2010. – Т. 1. – № 1. – С. 48-76.
6. Bryman A. Integrating quantitative and qualitative research: how is it done? // Qualitative research. – 2006. – Т. 6. – № 1. – С. 97-113.
7. Campbell D., Fiske D. Convergent and Diskriminant Validation by the Multitrait-multimethod Matrix // Psychological Bulletin. – 1959. – № 2. – С. 81-105.
8. Creswell J. W. et al. Qualitative research designs selection and implementation // The Counseling Psychologist. – 2007. – Т. 35. – № 2. – С. 236-264.
9. Denscombe M. Communities of Practice A Research Paradigm for the Mixed Methods Approach // Journal of mixed methods research. – 2008. – Т. 2. – № 3. – С. 270-283.
10. Edelbrock C., Crnic K., Bohnert A. Interviewing as communication: An alternative way of administering the Diagnostic Interview Schedule for Children // Journal of Abnormal Child Psychology. – 1999. – Т. 27. – № 6. – С. 447-453.
11. Johnson B., Onwuegbuzie A. Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come // Educational Researcher. – 2004. – №7 – С. 14-26.
12. Johnson B., Onwuegbuzie A. Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come // Educational Researcher. – 2004. – №7. – С. 21-22.
13. Lincoln Y. S., Lynham S. A., Guba E. G. Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences, revisited // Denzin HK, Lincoln YS. Handbook of qualitative research. USA: SAGE Publications, Inc. – 2011. – С. 191-206.
14. Morgan D. L. Paradigms lost and pragmatism regained methodological implications of combining qualitative and quantitative methods // Journal of mixed methods research. – 2007. – Т. 1. – № 1. – С. 48-76.
15. Morse J. Principles of Mixed Methods and Multimethods Research Designs // Handbook of Mixed in Social and Behavioral Research / ed. by A.Tashakkori and C.Teddlie. – London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2003. – С. 193-195.

The paper describes the principles of mixed methodology of modern socio-psychological researches' affirmation and its benefits instead of using qualitative or quantitative methods separately. The justification of convergent mixed strategy in socio-psychological practices' research is approved.

Key words: *mixed methodology, qualitative methods, quantitative methods, socio-psychological practices.*